DISSERTATIO INAUGURALIS MEDICA
DE

FONTIUM SALUTARIUM USU ET ABUSU.

QVAM
SUB AUSPICIO DIVINO,
RECTORE MAGNIFICENTISSIMO,
SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO,
DN. FRIDERICO WILHELMO,
PRINCIPE BORUSSIÆ, MARCHIONE BRANDENBURGICO, RELIQVA,
IN ACADEMIA FRIDERICIANA,
GRATIOSISSIMO FACULTATIS MEDICÆ CONSENSU
PRÆSIDE
DN. GEORGIO ERNESTO STAHL,
CONSIL. AUL. ET ARCHIAT. REG. MED. ET RERUM NATURALIUM PROFESSORE PUBL. ORDIN. ACAD. NAT. CUR. COLLEGA LONGE DIGNISSIMO, DECANO h. t. SPECTATISSIMO,
DOMINO PATRONO, AC PROMOTORE SUO
omni Observantiæ atque Honoris cultu ætatem colendo,
PRO LICENTIA,
Summos in Arte Medica Honores, & Privilegia legitimè obtinendi,
Ad d. April. M DCC XIII. horis ante & pomeridianis
IN AUDITORIO MAJORI
Publicæ Philiatrorum Ventilationi submittit,

PHILIPPUS HARTMUTHUS Gärtner/
ITZSTEINIO NASSOVICUS.

HALÆ MAGDEBURGICÆ,
Typis CHRISTIANI HENCKELII, Acad. Typogr.

Prooemium.

Uemadmodum Ars quælibet, tanquam habitus cum recta ratione effectivus, duo complectitur atque præsupponit; nempe primò, intellectum, de modo atque methodo, pro obtinendo & producendo effectu destinato, debite instructum: Secundo, actuationem, administrationem, atque gubernationem, & undique justam applicationem, instrumentorum, tanquam ministrarum causarum: Ita valet hoc etiam omninò de Medica arte. Si enim æquè etiam hæc ars, satis exquisitè intelligat, quid, in subjecto idoneo, operari & efficere liceat atque deceat; tamen sola hac scientia effectum nullum unquam assequitur; nisi secundum hujus ductum atque regulam, instruat, suscipiat, prosequatur, & exsequatur, actiones: quas cum vix usquam sine Instrumentis debitis perpetrare liceat, maxima certe etiam horum habenda venit ratio, quatenus vel (etiam longius excurrente,) ratione, intelligi possunt effectui tali

convenire & quadrare: Vel nuda interdum experientia, illi satisfacere, sentiuntur. Quo ultimo respectu, manuariis artibus passim sufficit experientia, licet rationem neque cogitent neque passim in numerato habeant, ob quam instrumenta sua effectum desideratum assequantur: Utpote quæ consideratio atque ratio, non tam presse & directe ita ipsam artem concernit, ut ab illa separari non possit, sed potius jam longius dissitæ, quin alterius plane, classis existit. Verbi gratia: dum ferrarii fabri, limâ utentes, efficaciam ejus non aliunde metiuntur, quam â sufficiente duritie, recente adhuc, aut diutius durante, acie, & majore vel minore incisionum ejus densitate & profunditate; atque hinc propius pendente rudiore atque crassiore, aut tenuiore atque subtiliore, concerpendi & radendi effectu: duritiei ulteriore ratione, physicis, proportione ad præstandam rasuram in genere, Mathematico-mechanicis, considerationibus, relictâ: horologiorum faber, Merolabio suo, (die Theil-Scheibe,) feliciter ad suæ artis effectus producendos utitur, licet tam *Mathematico Geometricam* ejus exactam rationem, & causam proportionis numerorum in pluribus rotulis, potius de tabella noscat; quam ut *Geometrico-Mechanici* progressus computum ex asse intelligat; nec ipse etiam orbitam talem sibi parare, per exquisitam *polygonorum* distributionem, è fundamento cognitum & perspectum habeat, tanquam ad *Mathematico-Mechanicam*, non vero directe ad suam, scientiam & artem referendam, &c. Interim in medica arte illud utique exquisitam contemplationem meretur, quod, cum nulla usquam alia ars, tanti numeri ap-

apparatu atque inſtrumentis, polleat, quam in hac vulgo laudantur atque memorantur; tamen vix ulla proſtet alia ars, quæ minùs feliciter certitudinem propoſitorum effectuum aſſequatur. Eſt hujus rei exemplar atque documentum, inter innumera, valde luculentum atque eminens, illud vulgo dictum medicorum practicorum ultimum refugium, ut, poſt irrita multa atque diuturna varia alia artis inſtrumenta & tentamina, patientes, chronicis inprimis affectibus oneratôs, ad ſalutares fontes, ablegent. Qua de re, quamvis ſolum ut in genere, ne diſſertationis loco librum prolixum ſcribere ſuſcipiamus, INAUGURALIS SPECIMINIS nomine, theſes aliquas proferre, nempe *de* USU ET ABUSU FONTIUM SALUTARIUM IN GENERE, agere, cum in animum induxerimus, rogamus DEum Ter Optimum Maximum, ut veritatis ſuæ jubar nobis affulgere clementisſime ſinat, & his noſtris conatibus ex alto benedicat.

Th. I.

DE FONTIUM SALUTARIUM USU ET ABUSU, diſſerere dum aggredimur, non arbitramur neceſſe eſſe, ut ulla prolixitate utamur, in explicanda mente noſtra circa *acceptionem* vocis, *fontium ſalutarium*; dum ſcilicet unusquisque facile utique comprehendit, quod nihil plane aliud intelligamus, quam *naturali*, ut vulgo loquuntur, nempe ſpontaneo, *motu ſcaturientes*, tum *calidos* fontes, ſeu *thermas*, tum *frigidos*, *Salino-Vitriolico* ſapore notabiles, & inde *acidularum* appellatione, vulgò notatos atque notos: Quibus tamen etiam adhuc annumerari

rari merentur, *scaturigines*, præsertim *uberiores*, *inusitatis locis* aliquando prorumpentes; quarum aquas similiter, inprimis per initia, effectus aliquos medicos exerere, experientia testatum facit, licet neque tam eminente sapore, nec ipsis etiam aliis docimasiis, insignem salsedinem ostendant.

II.

Hujusmodi fontibus cum Europa passim scateat, & à longis retro temporibus, primo probabiliter *fortuita*, postea vero etiam *deliberato* consilio instituta, experientia, peculiares aliquos in corpore humano effectus ostenderit, natus hinc est aquarum talium Medicus usus. Et cum dies diem doceat, instituta de tempore in tempus etiam solertiore observatione, animadversum sensim est, qualibus inprimis constitutionibus corporum & morborum, non solum *in genere*, *thermæ* præ *acidulis*, & *vicissim* hæ præ illis, usum præbeant laudabilem; sed etiam *specialius*, quomodo *unius loci* thermæ, aut acidulæ, præ similibus *aliorum* locorum, diversis subjectis diversimode quadrent.

III.

Neque vero solum de *utilitate* hoc valet; sed etiam de *inutilitate*, incommodis, aut periculosis effectibus. Id quod *duplici* modo sese exerit; dum etiam *acidulas*, *sani* prorsus homines, incolæ & accolæ illorum locorum ubi scaturiunt, inprimis *temperatiores*, sine incommoda aliqua alteratione, indifferenter passim usurpant: imo bruta quoque, jumenta, sine damno corporis sui illas aliquando degustare possunt. Aliquæ vero tales *salso-vitriolicæ* aquæ, neque *sanis* hominibus, nec *ægris* tolerabiles, hinc inde etiam inveniuntur: Quales eminentius sunt, quæ sensibiliter de *cupreo vitriolo* participant, nedum quæ prorsus illo abundant. Neque tamen hoc solum, sed succurrit memoriæ hujus rei exemplum, de *ferreis* retrimentis; dum v. gr. *Schmalkaldiæ*, in suburbanis propemodum pagis, Mittel- und Klein-Schmalkalden,

den, à moletrinis exacuatoriis, von den Schleiff-Mühlen, defluentes rivi, ſubtili chalybis pulvillo infecti, partim quidem â jumentis, averſione ſenſibili negligi obſervantur, partim autem, ſi ab adſuetis ibi educatis, ſine ſenſibili noxa bibantur, tamen adventitiis inadſuetis, non modo morbum, ſed & intemperantius bibitæ, noxam, imò mortem inducere, deprehenduntur: quaſi naturali vitio his aquis inducto.

IV.

Quemadmodum etiam pleræque res, uſu aliquo commendabiles, legitimam tamen *adminiſtrationem*, & *regulas* quaſi atque *modum* certum utendi, requirunt; extra quem vel minus commodè, vel prorſus incommodè cedit, imo nocet, illarum uſurpatio: ita valet hoc omnino etiam de his fontibus, & aquis, inprimis autem *qualitate* illa peculiari *præpollentibus*. Unde etiam eſt, quod laudabili prorſus inſtituto, ac intentione, â ditionum talium Dominis atque Magiſtratibus, medici proprii conſtituantur, qui judicioſe diſcernere debeant, tam verum aquarum talium effectum, atque ſalutari ſcopo ſatisfacientem uſum: quam hominum illas uſurpare aventium, partim perito examini invigilare, num affectibus, quibus aquæ illæ prodeſſe poſſint, revera laborent: tum denique recte præſcribendo atque *ordinando* moderamini, & oſtendendæ *methodo*, qua optatum effectum aſſequi contingere poſſint.

V.

Sicuti autem ea paſſim eſt rerum humanarum infelicitas, ut bona *intentio* ſæpenumero impari *inventione* exequendi, contrarium aut irritum eventum ſortiatur: ita teſtatur ſubinde experientia, quod, ubicunque tandem lateat error, â ſalutaribus etiam ceteroquin ejusmodi aquis, contrarii penitus effectus, eo impetu irrumpant & ſequantur, ut nomen hoc, *effectuum* potius, quam fortuitorum *eventuum*, non poſſint detrectare.

VI.

Quamvis enim de *Medicis*, optima quæque præsumamus; nempe inprimis præfectis aquarum talium præsentiori ordinationi atque administrationis directioni: fieri tamen, si non solet, utique tamen potest, ut â Medicis longius absentibus, neque de peculiari aquarum talium genio satis edoctis, intempestiva fiducia, ægris ita in genere fontium talium usus salutaris censeatur, ut suasu illorum, bonæ spei, ita mordicus inhæreant, ut etiam dubitantibus imo vel plane dissuadentibus, alteris illis, tentamini quasi ancipiti obstinatè insistentes, non modo sinisteriorem, sed non raro etiam funestum, audaciæ suæ eventum experiantur.

VII.

Fovet & sustentat hos errores, fatalis illa *ambiguitas*, circa exquisitam *diagnosin*, atque firmam *ætiologiam*, aliquot morborum, firmiter discernendam ac determinandam. Cujusmodi specimina ingentia sunt, dijudicatio, *pectoralis*, *phthisicæ*, & *hypochondriacæ*, *hecticæ*, TABIS: & hujus etiam posterioris, diversorum *graduum*, & radicis altius iam, imo profundius, actæ. *Cachexiæ* item adhuc levioris; & jam in *hydropem* obfirmatæ *œdematosæ* constitutionis. Quin etiam *extenuationis* adhuc simplicius *atrophicæ* potius, quam sive *hecticæ*, sive *phthisicæ*. *Dolorum* quoque *rhevmatico-arthriticorum*; & *vere nephritico-calculosorum*.

IIX.

Unde si ægri aliqui, vel *cachectica*, vel *atrophica*, vel *rhevmatico arthritica* adhuc moderatiora, pathemata sentientes, ab aquarum talium usu, inprimis sub reliquo indolis suæ *vigore* atque robore, salutarem morborum talium eventum assequuntur: familiariter certe subnascitur inde erronea opinio, ut dum illi pro *hydropicis*, *hecticis* atque *phthisicis*, sibi atque aliis, judicati atque habiti fuerunt, *heteroclitæ* inde nascantur observationes tales, quod tales aquæ etiam in ejusmodi *morbis*, non omni exoptata efficacia eò usque destitu-

tuantur, quin ſpes aliqua adhuc ſuperſit, quod etiam aliis morbos tales tolerantibus, adhuc prodeſſe poſſint.

IX.

Agnoſcit interim, ê longâ, & ſolo conſtantiori atque evidentiori eventu confirmata experientia, plebs incolarum in illis locis, ubi fontes tales â longo jam tempore in uſu frequente fuerunt, quibus morborum ſpeciebus, & ægrorum jam graviùs affectorum conſtitutionibus, aquæ illæ minùs bonæ ſpei polliceantur. Unde nata in ore habent proverbialia prorſus illa præſagia, *hydropicis* inprimis & *tabidis* malè ominantia, quod ita affecti, ſi ad fontes illos ſuos proficiſci ſecum conſtituerint, eventibus ſuis commode proſpecturi, *ſarcophagum* ſecum aſportare memores eſſe debeant: & habitum propemodum acquiſiverunt, ex aſpectu ægrorum ad illos venientium, de ſpei, boni aut mali ſucceſſus, probabilitate, judicandi.

X.

Cum autem Medica Ars nequaquam utique *rectâ ratione, ſcientifica* inquam contemplatione, planè deſtituta eſſe debeat; Optandum tamen omnimodo eſt, ut exquiſita discretione diſtinguantur contemplationes, quæ vel *propius* ad artis hujus uſum faciunt: vel longius *excurrentes*, ad aliarum potius *diſciplinarum* ambitum referendæ ſunt. Ubi, cum inprimis *Theoria* occupata eſſe ſoleat, præſertim in *phyſico-Medicis* objectis, in rerum quæ revera *exiſtunt*, *cauſis* evolvendis; hoc ipſum autem univerſum negotium, *materialiter*, pro fundamento agnoſcat *hiſtoricam* notitiam, ſeu *experientiam*, variarum circumſtantiarum, in ſenſus incurrentium: (& revera eminenter hic *nihil* ſit *in intellectu*, *qvod non prius fuerit in ſenſu*,) liquet inde, quod *experientia*, magnam partem, nempe totam *materialem* conſtitutionem, *ſcientiæ formaliter* inde coagmentandæ, complectatur & abſolvat.

XI.

Unde nempè ad *medicam ſcientiam*, *ſtricte* dictam, propius, ſufficere poteſt vera & undiquaque, quoad ejus fieri poteſt, plena & exacta, notitia *hiſtorica*; quibus *morbis*, quibus illorum *gradibus*, *progreſſibus*, *temporibus*, quali ægrorum *ſexui*, *ætati*, *habitui*, reliquo naturæ *vigori*, corporis *robori*, & ſpecialioribus *corporum*, & *motuum* in illis, *viciſſitudinibus*, tum aliud quodlibet remedium, tum etiam *aquæ* hæ *medicatæ*, conſtanter & evidenter conducant atque ſalutarem effectum præbeant. Quarum multiplicium rerum, inter ſe mutuò, habitum, recte perpendere, comparare, atque dijudicare, longe maximam partem *medicæ*, *ſtricte* dictæ, *theoriæ*, *conſiderationis*, *contemplationis*, atque *comparationis*, & denique *collectionis* ſeu concluſionis, abſolvit.

XII.

Non tam autem amplius ad *Medicam ſtricte* dictam, ſed *phyſicam* magis, aut ad ſummum *præpollentem* in mutuo conſortio, nempe *phyſico-Medicinalem*, theoriam pertinet illa contemplatio, quæ quæſtioni ſatisfacere debeat; "quônam "phyſico, aut phyſico-mechanico, corporeo contactu, & "proportionato habitu, reciproca actione aut paſſione, mate-"ria aliqua extranea, materiali habitui, &, ſit venia verbo motuali proportioni, ita quadrare intelligi poſſit, ut tam *phyſice*, neceſſarius, *abſolutus*, quam *moraliter*, utilis aut neceſſarius, *reſpectivus*, huîc præſenti caſui & ſtatui applicandus, actus & effectus, ſequi, aut tanquam ſecuturus, *intelligi*, & mente præcipi poſſit.

XIII.

Qua in re, uti notanda, ita facile deprehendenda & invenienda eſt, antè omnia *Hippocratis*, & ex bona adhuc parte *Galeni*, (tanquam & ævo propioris, & ipſa re potioris, interpretis illius,) *contemplandi*, atque cognoſcendi ratio. Ubi *Hippocrates*, dum omnino Medicinæ ſectatori commendat, ut ſtudeat *Phyſicus* eſſe; tamen quid hoc nomine intelle-

ctum

ctum venit, planis & simplicibus verbis explicat atque exponit, ipsis primis lineis tractatus de *Natura humana*, inquiens: *qui plus, quàm ad Medicinam pertinet, audire avet de naturâ sermonum haberi, illi nequaquam accommoda est*, (*aut satisfaciet*) *mea dissertatio*. Præterea vero, ut â posteriori, vix usquam in vasto suorum operum complexu, ullum vestigium presfisse observatur, ubi plus, quam quod ad veritatem *experientiæ*, generatim, & *comparativæ* ejus observationis, dijudicationis, & applicationis, pressè pertinet, quadrat, aut respicit, protulerit.

XIV.

Galenus autem, vix usquam transgreditur *primos*, & quantum ad *sensibilem* tantum effectum *proximos*, habitus *reciprocos*, *materiarum* inquilinarum corporis humani; & earundem quoque spontanearum veluti successivarum *mutationum*: & *extranearum*, adscititiarum, in subsidium advocandarum, atque modi & ordinis *adhibendi* potius easdem, quam *operandi* earundem.

XV.

In eo vero tertio, cum *Hippocrate*, præcipuis suis lucubrationibus & consignationibus, toto in illa re occupato, studio sè conspirat etiam *Galenus*, ut *motuum* potius, qui in corpore *vivo*, *ut tali*, fieri observantur, & observandi veniunt, veram atque planam *historiam* recenseant, quam de *materiis*, hoc *respectu*, earumque directis ad quoscunque *motus*, *rationibus* & *proportionibus*, prolixos sermones misceant.

XVI.

Unde toti libri *Hippocratis*, *Prognosticorum*, *Coacarum prænotionum*, *Epidemiorum*, *Prorheticorum*, (cujus nequidem *appellationis*, verus, simplex, atque planus, sensus passim satis agnitus invenitur,) de *judicationibus*, de *diebus judicatoriis*, de *affectibus* seu *passionibus*, de *morbis internis*, de *locis affectis*, de *muliebribus affectibus*, de *natura pueri*, de *aëre aquis* & *locis*, de *virginum morbis*, de *septimestri* & *octime-*

mestri partu: imo de *diæta*, de *acutorum diæta*, imo de ***purgantibus***, de *veratri usu*, de antidotis &c. quid quæso aliud exhibent aut ostendunt, quam multiplicem ferè nudè *historiam* commemorationem, *Quid*, non autem *quomodo*, præter presse sensualem ordinem & experientiam simplicissimam, in corpore fieri soleat; adeoque, per individua, ita eventurum, expectari possit. Eo usque, ut etiam qualescunque, certè longe simplicissimæ, & passim non tam *ratione*, quam ipso *sensu* assequendæ, effectuum proportiones, attingantur.

XVII.

Galenus autem, ut fere multus est in generalissimarum, ***primarum*** seu ***elementalium*** qualitatum allegationibus; de *secundis* autem, vix ultra respectus *tenuitatis* aut *crassitiei* materiarum, sese extendit: de reliquo vero, tam ipse, quam *Hippocrates*, de *effectibus* variarum activiorum materiarum, inprimis *bilis* variæ, nihil propemodum quidquam aliud, quam nudam *historiam experientiæ* afferunt, quid *calida* talis, aut ad summum *acris* materia, in diversas partes corporis, prolapsa aut effusa, ibi edat effectuum: non tam *speculabunda* ratione, & hujus conjecturis, quam ipso *sensu*, percipiendorum atque judicandorum. Et tam *Hippocrates*, quam *Galenus*, vix usquam quidquam aliud, ê speculabunda *ratione* atque comparatione, consilii aut auxilii huic, tàm *efficaciæ*, quam *effectui*, quærunt aut inventum, commendant, quam efficaciæ ejus, (à *spontaneis* successibus expectandam,) *incrassatoriam* concoctionem, aut (*effectibus præoccupandis*) tempestivam *evacuationem*: & omnis propemodum posteritas, huic eidem fundamento inhærens, (ut ne hodierna quidem, alterius census, nempe *Physico-Chymica* experientia, magis exculta, *experientia*, inquam, simpliciore, nec adhuc longius, in *Physico Mechanicis* respectibus, quærenda habitudine, aliquid ad *medicam* experientiam, prudentiore *comparatione*, *ratiocinatione*, & *consilio*, transtulerit,) *cholericis* pathematibus *Emetico-Catharticis*, nihil, nisi partim *materiæ*,

par-

partim affectarum *partium*, qualemcunque *lenitionem*, per *lubrica* & *submucida*, simulque *largius* hausta (tanquam ad nudam distractionem *dilutoriam* illius materiæ urentis) neque ratione destinaverit, nec experientia commendandum senserit.

XIIX.

E quibus inquam, monumentis atque documentis, (ne in has res nimiò prolixius diffundamur,) satis dilucescere potest, tàm, quid ad ipsam *medicam* theoriam, & veram ejus *sphæram*, referendum veniat; quam quid suis exemplis, primo loco *Hippocrates*, & post ipsum *Galenus*, de hac *scientia*, quatenus ad *medicum* pertinente, non solum senserint, sed etiam veluti statuerint atque constituerint: Quos longa *annorum*, imo *seculorum*, serie, posteritas ita pressis vestigiis secuta est, ut nihil potius, quam multum, supplere vel adjicere, cordi habuerit, aut necessarium duxerit.

XIX.

Quamquam etiam longè latèque hodie diffusa, *confusa* illa & intricata, & passim in ipsa *rei veritate* malè fundata, opinionum, aut annotationum atque deductionum sylloge, quæ *Theoriæ Medicæ* nomine decantatur, maximam partem potius nudas *physico chymicas* considerationes respicit, quam vere *Medicos* scopos aut usus; nempe nimio plus occupata, circa contemplationem *corporis*, simpliciter ut *materialis* & *mixti*: non vero ut *motibus* animati & *actuati*, seu *Vivi*: quo *ultimo* tamen, *præcipuo*, respectu, pleraque, etiam maximi momenti, offendicula & pericula *materialia*, sine ipsarum materiarum, *directa* aut eximia mutatione, solum per illarum tempestivas *remotiones*, *dimotiones*, & tandem ex universo corpore *emotiones* & ejectiones, vincuntur, & corpus ab illis *repurgatur*, *liberatur*, & *remotis* talibus alienis rebus, & successive *reparatis* amissis portionibus, homogeneitati suæ vindicatur atque restituitur: Præbet nobis tamen etiam occasionem luculentam, imò manuducit nos, veluti, quin inducit,

materia quam exponendam suscepimus, ut non solum de hac re elucidanda cogitemus, sed etiam tanquam *paradigmate* quodam, illius usum, explicatione & applicatione, ostendamus.

XX.

Ita enim, si de vera *utilitate*, & vero *modo utendi*, utroque respectu *Salutari*, *fontium Salutarium* talium, instituenda sit consideratio; id est, conquirenda sit, & memori mente reponenda, *scientia*: & deinde ad *practicum* usum, è memoria per judicium destinanda, & denique depromenda veniat, *practica* applicatio, *variarum aquarum salutarium:* Asserimus, quod *Medicæ* theoriæ, hic *sufficere* possit, *scire*, & è longæ & constantis, multorum annorum & ægrorum, *experientiæ* exemplis, auditis atque lectis, informatum atque confirmatum esse, quod hæ *aquæ*, illis morborum *generibus*, istæ *aliis*, illæ iterum *aliis* &c. experto bono effectu succurrant, atque ad *tales*, salutarem efficaciam exhibeant. Sufficere, inprimis, hoc potest *Medico* scopo, pro *theoria*, nempe *memoriali notitia*, seu *pragmatica*, nempe ad practicos usus deducenda, *scientia*; *quod* tales aquæ, & ad *quos* affectus, in rei veritate utiles existant. *Sufficere* potest, porrò, tanquam *pragmatica*, talis *scientia*, seu *Medica theoria*, si ulterius memori mente comprehenderit Medicus, sub *quo utendi modo*, quali *tempore*, qua *mensura*, quo *ordine*, quibus forte aliis *adminiculis*, *præmittendis*, *conjungendis* aut *interponendis*, aut *subjungendis*, aquæ tales, effectum illum *salutarem* reverá assequantur: aut, aliqua rerum harum *ignoratâ*, adeoque *neglectâ*, effectu illo plus minus destituantur. Hæc, inquam, *Theoriâ*, complexum esse, id est perspecta habere, scire, & horum certitudinis conscium esse, asseveramus *sufficere* Medico, qua tali.

XXI.

Id quod simplicissima demonstratione facile est confirmare. Cum enim *rationi* utique nihil manifestius consentaneum sit, quam, quod illa remedia, quæ desiderato in his

ca-

casibus scopo satisfaciunt; & *quatenus*, per experientiam constantem, hoc testatum reddunt, hoc ipso utique totum *scopum Medicum* absolvant atque exequantur: adeoque *Medicus qua talis*, in hoc genere *scientiæ*, revera acquiescere possit, si satis certò sciat, ratione τῦ ὅτι, QUOD utique tales materiæ, talem effectum edant: ratione τῦ διότι verò, si Medicus perspectum habeat illum exhibendi *Modum*, & noverit *tempus*, & reliquas forte circumstantias, quibus exoptatus effectus sese exerere soleat; videtur certè etiam in hac re necessaria *contemplatione*, in ordine ad *medicum* effectum *scientificâ*, ita satis potitus esse: ut, quemadmodum hac ratione *effectum* ipsum exoptatum assequitur; ita etiam in *modo*, eundem recte atque *ordine* assequendi & exequendi, undique ita habeat, in quo securè acquiescere possit.

XXII.

Alterius autem iam instituti omninò est, si non contentûs hac notitiâ, *causarum* ad hunc scopum & *necessariarum*, & ferè *satisfacientium*; curiosus sit disquirendi, quâ forte, *remotiore* agendi ratione atque efficacia, materiæ tales, quas optatus ille effectus sequitur, *corporali contactu* vel *actu*, verisimiliter hoc perpetrent & absolvant? Ubi non amplius *medicum*, sed *practicè*, *Chymicum*, *theoreticè* vero *physicum*, excutere debet scrinium. Ubi certe, si modo ipsi suppetat hoc otium, inveniet, quod agat: Simulque, certè opus habebit bene fundata & exercita *praxi* atque usu justæ *connexionis* atque *collectionis*, ad verè tandem assequendum, *quosque* omnis hic conatus atque labor, intentioni suæ satisfaciat.

XXIII.

Ut enim de aliis *materialibus* conditionibus, tam ipsius *corporis* humani, quam ita dictæ *medicæ materiæ*, (in quam propemodum universa hæc res undique quadrat,) jam nihil dicamus; abundè nobis erit occasionis, in ipsa *fontium salutarium* consideratione atque *docimasia*, secundum hos respectus, ad hunc diem usitata atque exercita, *paradigma* talium

co-

conaminum perlustrare. Quis enim nescit, quod, tàm toto seculo, & quod excurrit, antiquiores, quam proximorum quorumlibet temporum, *Physici* atque *Chymici*, de *acidulis* quidem, per examina, ê *triviali* Chymia instituta, partim quidem inter se conveniant & consentiant, *quod* illæ quidem velut eminenter, *vitriolicum* aliquod sal contineant; sed simul etiam, aliquid *aluminis*, *nitri*, *salis communis*, imo *calcariæ* quasi terræ; quin aliquæ etiam, *pinguê* quiddam & quasi *bituminosum*. Adeô, ut antiquiores quidam, pro seculi simpliciore genio, etiam ad *stateram* & pondus definire non dubitent, quantum de quolibet talium aquis talibus inhærere, experimento sibi compertum sit.

XXIV.

Interim, sicut ê *Chymiâ* etiam propemodum proletariâ, non potest ignotum esse, quam ingens subsit difficultas, *alumen* & *Vitriolum*, inter se confusa, tam exacte sequestrandi, ut cujuslibet *exquisitum pondus* describi possit: & præterea sedimentum, quod ê *digestione*, atque *coctione*, & *evaporatione*, atque nova *dissolutione*, talium mixturarum resultat, *calcarium* potius, quam *metallicum* (ê *vitriolaceâ* compositione) existere, non minus impeditum sit certò determinare: ita totius etiam hujus, revera rudioris & quasi superficiariæ, *docimasiæ*, minime sufficientem, ad ultimam conclusionem formandam, *scientiam*, duo illa satis nota experimenta manifestant; 1.) quod materiæ tales, *Vitriolum*, *alumen*, *nitrum*, *sal commune* aut *marinum*, *lapis calcarius* &c. allegatis proportionibus inter se commixta, tamen nemini adhuc, vera & satis fundatâ experientia, ad pares effectus inde reportandos, satisfacere potuerint. 2.) quod etiam ipsæ *nativæ* tales *acidulæ*, præsertim *aliæ præ aliis*, longe *minus* efficaciæ talis expertæ absolvant, si non *recentes* adhuc, & velut ex ipsa *scaturigine*: sed vel in alia loca *dissita* avectæ, vel per longum plurium mensium spatium *asservatæ*, exhibeantur. Quia aliquæ harum, quod inprimis *Pyrmontanis*

tanis familiare eſt, ſi ita recentes in vaſa concludantur, *halituoſa* quadam expanſione, hæc rumpant & effringant.

XXV.

Unde jam ad invincibilem hujus indolis ignorantiam, verbis nihil exquiſitè ſignificantibus aut determinantibus, *ſpiritus, Gas, Blas, ſulphurei, eſurini*, &c. *larvandam*, neceſſe fuit confugere; & variis *Rhetoricis* coloribus occultare, verum atque ſimplicem ſenſum, quod hujus plane *ſingularis*, ſed ſimul etiam *præcipuæ*, energiæ, vera indoles corporalis, *formaliter* ignoretur. Quo ſane *cordatè* prolato, ſimplex erit in promptu confeſſio, quod tota reliqua de his rebus *curioſitas*, & *experientia* æque, atque *ſcientia*, dum in *præcipuo* quaſi colophone totius negotii, deficit, mutila ſit atque manca: &, tantò apparatui prætextum finem, nempe veram *ſcientiam* omnibus numeris abſolutam, nequaquam aſſequatur. Unde, licet reliqua experimenta, quod hoc, illud, iſtud, *ſalinum* compoſitum, aquis talibus *inſit*, *Chymicam* quidem ſcientiam & artem, & *phyſicam* hiſtoriam inſtruit; imo tantisper etiam *phyſico Medicam* contemplationem, in eo reſpicit, quod aliquid de his etiam *ſalibus*, ad effectus illos ſperatos *cooperari* poſſit: interim dum *præcipuum*, & veluti *palmarium* illud, experientiæ *Chymicæ*, & rationi *phyſicæ*, adhuc refractarium & occultum manet; ſimpliciſſima certe *Dialexis*, aliam *concluſionem*, ad vere *ſcientificam* hujus negotii *theoriam*, inde elicere non poteſt, niſi, quod ad ſummam negotii, & verum *apicem*, totius *quæſtionis*, toto illo ſpecioſo apparatu, NIHIL actum ſit, & omnes *experimentorum* talium allegationes, nihil, niſi *narrationes* ſuppeditent, ad *Chymicam* & *phyſicam* HISTORIAM ſigillatim referendas, ſed præfixum ultimum ſcopum *phyſico-Medicum*, fruſtrentur.

XXVI.

Quamvis autem reliquæ noſtræ res tam parum, quam inſtituti noſtri generalioris ratio, ferant, ut in harum dis-

quisitionum difficultates nos etiam ingeramus; tamen paucis verbis notare licuerit, quod universæ illæ tam vulgares *chymicæ* docimasiæ, quam his, nec ipsæ quoque satis justis connexionibus passim superstructæ, collectiones atque *conclusiones physicæ*, etiam adhuc graviter implicitæ hæreant, in ipsarum materiarum *numero*, & solum sensibus non ita inaccesso habitu. Dum videlicet rudior *Chymica* experientia, nequaquam satis assequitur, neque *primum ortum*, *nativi vitrioli*, atque ejus *proventus*, neque *diversitatem* ejus, à *Vitriolis, arte* quacunque productis. Quotusquisque enim, amabo, qui se *Chymicum* profitetur, potest, *per experimenta, demonstrare*, quomodo *mineræ metallicæ*, ita in *Vitriolum* deduci possint, ut nulla *Ignis*, sive *destructoriâ*, sive alicujus quantitatis insignis *subtractoria*, actio intercedat? E. gr.: si aliquot pondo idoneæ *mineræ ferreæ*, (qualis est vulgo dictus *pyrites*, è quo formantur lapilli illi, qui pro incendendo pulvere pyrio in antiquioribus bombardarum ignitabulis adhibentur, die Büchsensteine, die man auf die teutschen Feuer-Rohr oder Pistolen-Schlößer brauchet,) repositi adserventur per longam annorum seriem, manent illi in sua consistentia, nihil alterati. Si verò illis, & tanto magis saxo suo fissili adhuc intextæ, huic mineræ, levissimum quoddam tale *adminiculum* adhibeatur, quale in montium atque terrarum *cavernis*, passim abunde occursat, concipit inde illa *minera*, subtilissimam talem commotionem, quæ semel cœpta (quamvis placidè, adeoque non impetuose aut præcipitanter,) latiùs serpit, & in *cumulo*, contigua quoque frusta afficit & pervadit, ut magis magisque minera hæc tota, *vitriolaceum* sal præbeat & producat. Sine ullo, inquam, *ignei motus*, aut qualiscunque *actus*, interventu, *mixtio sulphuris* laxetur, ut portio ejus abundantissima *salina acida*, *metallum* intertextum, ita solvat, & solutum imposterum teneat, ut non solum, ex ipso *aëre* magis magisque assumta *humiditate*, *lanuginem*, imo

crystal-

cryſtallulos vitriolicos formet, ſed etiam hoc *Vitriolum*, copioſiore aqua poſt hac affuſa, cum hac diſſolutum inde elutriari, & in cryſtallos redigi poſſit.

XXVII.

Quotusquisque, inquam, Chymicorum, habet ſatis compertum & perſpectum, quomodo hic & illic, eâdem ratione, *ſulphur*, venis talibus lapideis intertextum, harum ſaltem cumulis, libero aëri atque tempeſtatibus expoſitis, ſucceſſu temporis, eandem *diſſolutionem mixtionis* ſuæ ſubeat; ut, *dimiſſa*, vel *amiſſa*, illâ portione, quæ principium *flammæ* concipiendæ ipſi præbuerat, jam *ſalinam* ſuam energiam, *humiditatis* atmoſphæricæ auxilio, in portionem *lapidis* illius exerceat, & tantum de illo combibat, ut inde, copioſiore aqua, elutriatum, *alumen* deinde conſtituat. Quotusquisque, inquam, monſtrare poteſt, aut ſolet, & compertum atque perſpectum jam ſatis habet, quousque in molli atque laxo illo *pyrite ferrifero*, quem *mineram martis*, (inani pompâ) *ſolarem* appellant, in *Haſſia* uberius reperiundo, & ſine alio adminiculo, longiore temporis tractu, in *ſalino-vitriolicam* talem craſin vix tranſeunte, verum vitriolum naſcatur; & ſimul, quantum aliûs adhuc materiæ, vehementer *ſtypticæ*, una ſubnatum ſit: & cujus ſit illud indolis, tam ratione *ſalinæ* ſuæ, quam reliquæ ab hac *ſolutæ*, ſubſtantiæ.

XXVIII.

Quotusquisque, inquam, ſatis apertè annotatum reliquit, quod omnia talia *vitriola*, *ſine ignis* concurſu ſubnata, admodum ita *heterogenea* ſint, ut *ſemper*, & quædam horum etiam magna *copiâ*, conjunctam habeant *ſtypticam* quandam *ſalinam* ſubſtantiam: Plus minus quidem verè & manifeſto *aluminoſam*: Interim nequaquam totam ſimpliciter talem, ſed in rei veritate adhuc valdè diverſæ indolis à puro ſimplici *alumine*: quod vel immediate *immanis* illa *ſtyptica* efficacia, nudo guſtus ſenſui offert. Quotus-

tusquisque vero satis notum & notatum habet, qualia salia, *subterranei* ortus atque situs, cum uno eodemque solubili subjecto, v. gr. *ferro*, solutione arrepto, *summam* talem, aut *mediam*, (qualis in *alumine* sentitur) aut in hoc ordine *levissimam*, qualis in *vitriolo martis* occurrit, *stypticitatem* forment.

XXIX.

Quotusquisque autem satis notum & perspectum habet, quid *diversæ* substantiæ salinæ, demonstrari possit, ex hujusmodi *Vitriolo, sine ignis* ope producto; quæ in *Vitriolo per ustionem* parato, vel plane frustrà expectetur, vel immensum quàm minore quantitate in illo inveniri possit. Quotusquisque saltem illud satis cognitum habet, quod, & quantum *spiritus vitrioli* (etiam cujusvis vitrioli,) leniore ignis impulsu prodiens, differat à crassiore illo salino cramate, quod, *olei vitrioli* nomine, longo & fortissimo ignis impulsu demum propellitur. Quotusquisque vel ipse perspectum & compertum habet, vel è paucis hanc rem nota aliqua dignatis, animadvertit, diversitatem *spiritus, vitrioli*, è sic dicto *capite mortuo* præcedentis *spiritus*, longiore tempore *regenerati*; differentiam, inquam hujus, (& quibus demonstrationibus illa sisti possit,) ab *oleo* vitrioli, quod proditurum fuisset, si illud nominatum *caput mortuum*, statim ultimo ignis tormento propulsum fuisset.

XXX.

Imò, quis tandem adhuc demonstravit atque definivit, cujusnam proprie indolis sit illud concretum salinum, quod, à paucioribus demum annis, ex *acidulis Egranis* colligi, & crystallina forma exhiberi suevit: Ut vel inde, tam manifesto atque crasso exemplo, ad omnes has res, saltem luculentiore experientia discernendas atque illustrandas, aditus patescere possit.

XXXI.

Quanquam enim ita, quoque conclamatæ certè adhuc ſpei futurum eſſet, ut *formalis* ratio determinaretur, quamobrem hujusmodi *nativis* vitriolis imprægnatæ *acidulæ*, effectus aliquos exhibeant, quos à *vulgaribus*, *arte* paratis; *vitriolis*, fruſtra ſit expectare: Haberent tamen ad minimum adhuc uno paſſu ulteriorem *materialem* rationem, cui diverſitatem hanc efficaciæ, non ita immerito asſignare valerent.

XXXII.

Ita etiam de *aquis* talibus *ſalutaribus*, ex improviſo alicubi erumpentibus, non ignota eſt obſervatio, quod illæ *per initia*, aliquando effectus aliquos exhibeant non contemnendos; Sine ulla *Chymicis* examinibus, & *phyſicis* manifeſtis rationibus, ſatis quadrante & proportionata docimaſia. Quos tamen effectus, licet deinde non injuria *ſpirituoſæ* cuidam, aquis talibus ſub longa collectione atque mora ſubterranea, innatæ, adſcribant Theoretici: & hanc alii ab inteſtina *fermentali* attenuatione accerſant; alii ab inſinuata *aëreo-ætherea*, per poros terræ ad has penetrante *ſpirituoſo-ſalina* ſubſtantia: intelligit tamen facile quilibet, quam longe adhuc adſint hujusmodi *circumlocutiones*, à ſolido aliquo conceptu, ſive de *materia*, ſive de tam efficaci *formali* ratione, hujusmodi ſubſtantiæ. Unde quidem nominationes tales, ad fallendos diſcurſibus mortales, inſerviunt; longisſime vero adhuc abſunt, à jactatâ illa, & velut *imperatâ* pasſim, *ſcientifica* harum rerum cognitione. Unde nempe deſperata quaſi *ſcientificâ* ratione, ſemper acquieſcendum eſt, in ſimpliciter *practica*, & hic quidem ſimpliciùs *empirica*, de illis experientiâ: Quicquid etiam contra niti Theoretici illi, vel affectent, vel videri velint.

XXXIII.

Unde moderatiores quidem talium, eo reſtringunt prætextum neceſſariæ harum rerum cognitionis conqui-

rendæ, ut ad minimum persuaderi possit aliis mortalibus, quod aliquid amplius quam *nudam Empiriam*, & velut otiosam historiam, Cordi hic habeant; interim, ubi altius penetrare sensui & intellectui denegatum inveniant, ibi æquiore animo vestigia sequantur copiarum illarum, quæ notante Poëta, *ibant qua poterant, qua non poterant, ibi stabant.* Clarè autem satis inde dilucescit, tum *Chymico-physicæ* hujus solertiæ insufficientia; tum *Medicæ Theoriæ*, atque *Scientiæ* sufficientis, limites: nempe in veritate satis comprobati effectus, tanquam τῦ ὅτι: & satis comprehensa *necessitate*, peculiarium *circumstantiarum*, pro salutari applicatione observandarum, tanquam τῦ διότι comprehensi.

XXXIV.

Ut enim paucis verbis expediamus veram & realem *diversitatem*, *crudæ* atque *mutilæ* EMPIRIÆ, quæ vero stricto usitato sensu hujus vocabuli, in *Medica* schola meritò improbatur; â bene fundatæ *Medicæ practicæ Empiriæ* indole: Consistit & subsistit, *prior* in nuda allegatione τῦ ὅτι; *posterior* autem occupata amplius est, in pervestigatione τῦ διότι, quantum hoc vero *usui* & salutari *effectui* proximè respondet atque debetur. Id est, cum *cruda* Empiria inaudiverit, quod remedium aliquod alicui morbo salutare existat; trahit illud in usum, sine cura aut notitia conquisitâ, *methodi* atque *ordinis* applicandi: imo insuper sine sufficiente & bene fundata *Diagnosi* præmissa, veræ indolis morborum, eorumque progressuum, & peculiarium successuum. Quo nomine meritò notandi veniunt nudi quidam atque crudi *Catalogi* vulgo prostantes, *materiæ medicæ*, secundum *particulares* corporis affectus; & pleraque *Herbaria*, præter simplicem *physico botanicum*, etiam *medico-pharmaceuticum* usum, allegare atque tradere, præ se ferentia: Qualia proinde vernaculis idiomatibus in publicum emittere, cordatiores Medici, propterea maximè improbant, quia hac ratione malè fundatæ illi *Empiriæ* occasio subministretur,

Ve-

Verior autem atque ſanior *Medica* Empiria, comprehendit utique adhuc ſub ſe, modo dictas illas *conditiones*, adeoque τὸ διότι, in quantum ad *firmæ experientiæ* perſpectum *ſalutarem* uſum, *proximè* collineant: Nempe, ante omnia, veram *Diagnoſin* illius *ſpeciei* morborum, cui remedium tale verè ſatisfacere ſolet: Et verum atque legitimum applicandi *tempus, modum*, & *menſuram*: Et denique efficaciam ejus, ad *tempeſtivas ſecretiones & excretiones*, ſublevandas atque promovendas: aut ſimpliciter *ſpecificè* ſalutarem effectum. Quibus rebus undique rectè perſpectis, & per individua adminiſtratis, uti ſcopo ſuo *Medicus* recte apud patientes potitur; ita etiam *pragmatica ſcientia* tali, rectè inſtructus exiſtit, *quatenus Medicus*. Quicquid autem ulterius ſuſcipere valet, aut vult, non ut *Medicus*, ſed ut *Phyſicus*, aut *Chymicus*, tractabit: in quo cœpto quousque pertingere detur, opus ſimul ipſi erit, tam è *Metaphyſica* ſana, *vero intellectu ordinis reſpectuum cauſalium*, quam è *Logica* ſana, habitu bene atque *categoricè* argumentandi atque concludendi. Placet obiter duo ſpecimina allegare nudæ illius adeoque ſubinde fruſtraneæ, & contrà verè medicæ Empiriæ. Datur remedium, quod ſimplicem *idiopathicam odontalgiam*, non ſolum præſentisſimè, ſed & conſtantisſime, & quantum adhuc teſtatum dedit experientia, in perpetuum, ſanat; Manentibus licet *carioſis* dentibus, qui, luculento teſte hoc experimento, non niſi *occaſionalis*, aut *antecedens* ex parte, talis doloris cauſa exiſtunt: (ut etiam aliter ex eo notorium eſt, quod innumeri homines *carioſis* dentibus laborent, citra ullam, inprimis talem, *odontalgiam*.) Hoc idem interim remedium, in odontalgia *ſymptomatica*, *hemicranica*, ne hilum quidem prodeſt. Datur remedium *antepilepticum* numeroſis exemplis clarum; quia vero modus illud exhibendi, peculiari planè morbi circumſtantiæ, & juxta hanc exquiſito tempori exhibendi, ita alligatus eſt, ut non *intellectâ* hac, aut *neglectâ* hac, vix quicquam

èffa-

effatu dignum efficiat: Fruſtra propterea ſunt *Empirici* illi, qui non cognita, aut neglecta, hac circumſtantia atque *methodia*, indifferenter a talium uſu, certum illum effectum exigunt aut præſtolantur. Ubi interim omnis, ulterior ratio verè ſpecificæ hujus efficaciæ, ita abſolutè *ſcientiæ* rafragatur, ut, (quod parallelis exemplis facilè eſſet illuſtrare, niſi hujus cenſus Theoretici ſumme impatientes eſſent demonſtrationis debilitatis argumentorum ſuorum) nimio magis decorum videatur, de tali re potius tacuiſſe, quam inanibus verbis, ordinis cauſarum, atque concluſionum, craſſam ignorantiam, publicè oſtendere.

XXXV.

Quibus, ad Thermarum etiam Theoreticam conſiderationem *Phyſico-Chymicam* quadrantibus, ita præmisſis, omiſſa hujus rei etiam in nos ſuſcipiendâ curâ, potius de illis loqui pergimus, quæ ad noſtrum inſtitutum preſſius quadrant; Ut nempe, ê fundamentis â nobis præmonſtratis, ſententiam noſtram ediſſeramus, de *vero uſu Aquarum* talium, recte decernendo, & *abuſu* illarum evitando. Ubi nempè, primo loco, bene cognitum, & multiplici experientia confirmatum eſſe debet, quæ ſimilium aquarum, vel *generaliorem* ſolum utilem effectum exhibere ſentiantur; aut, quænam harum etiam *ſpecialiores* quosdam effectus, pro certis morborum *ſpeciebus*, ita edere poſſint atque ſoleant, ut hoc intuitu alteræ illæ ipſis nequaquam utiliter *æquiparari*, & velut eodem loco habendæ, ad pares affectus, ſine diſcrimine commendari mereantur.

XXXVI.

Ubi ſtatim notanda venit, trivialis illa malè fundata opinio, quaſi remedia, quæ *generali* effectu cũ aliis conveniunt, ſimul tamen adhuc *ſpecialiorem* etiam aliquem exſerunt, velut indifferenter haberi atque uſurpari poſſint, juxta cum alteris illis, *generali* tali efficacia his conformibus. Cum enim *Medicæ materiæ* hoc propemodum familiare habe-

ant,

ant, ut non ita ſimpliciter otioſè ſeſe gerant in corpore, quin potius, ſi non materiam ibi inveniant, ſuæ efficaciæ ſubeundæ aptam, in ipſos potius *humores* corporis, & horum *motus*, aliquid agant, quam ut ſimpliciter nihil agant: facile hinc eſt intelligere, quamobrem indifferens talis ſuaſus, vere *differentium* talium aquarum, non poſſit temerè locum habere.

XXXVII.

Prætereà, notum etiam ſatis eſt, quod aliquæ talium aquarum, *præ* alteris, tàm conſiſtentiâ *crasſiores*, & quâſi rudiores atque *crudiores*, ſint; dum aliæ, ſive *tenuiores*, ſive penetrantiores, aliquæ verò etiam *dilutiores* deprehenduntur: quàm ratione inde expectandi effectus, *dilutiores* tales, etiam *debiliores* aut *ſegniores* exiſtant: *penetrantiores*, unà notabiliter *ſaturatæ*, ex oppoſito, *fortiſſimæ*: *Crasſiores* autem illæ, *fortes* quidem, ſed unà *ventriculo* & *viſceribus* moleſtiores, obſerventur. Unde tales etiam ita indifferenter, diverſæ indolis *ſubjectis* æquè, nempe diverſa textura atque robore corporis conſpicuis, quam diverſæ indolis *morbis*, promiſcue applicare, etiam prudenti rationi conſentaneum haberi non poſſit. Dum morbis fortioribus debiliora, debilioribus fortiora, corporibus robuſtioribus ſegniora, delicatioribus atque ſenſibilioribus fortiora aut crudiora, deſtinare, ipſa utique ratio diſſuadet.

XXXVIII.

Neque diſpar eſt ratio *menſuræ* adhibendi. Dum utique *fortiores* tales aquas, pari, cum *debilioribus*, *quantitate* & *menſura* uſurpare, & vicisſim, analogiæ rationis non minus refragatur. Tantò magis autem, ſi in rei *veritate* certæ aliquæ tales aquæ, *prærogativam* ſingularis cujusdam effectus, ad ſingulares affectus, promittant; temerariæ potius *Empiricæ* ſpei, quam conſultæ *dogmatico methodicæ* rationis fuerit, etiam à *generaliore* efficacia, & in hoc qualicunque convenientiâ, quarumlibet talium aquarum, po-

tius *per omnia similes* effectus expectare, atque ægris polliceri, quam eosdem ad *certas* illas, hujus energiæ compertas, cohortari aut ablegare.

XXXIX.

Interim iterum iterumque commendanda utique, imò optanda, venit, ἀκρίβεια illa, ut tandem, veraci & constante experientia, determinatum reddi & haberi posset, quid potius in rei constanti veritate, quam per *credulitatem* & manus traditum rumorem & communem famam, tam veræ efficaciæ *omnium*, quam *speciali* energiæ *singularium*, talium aquarum, tribui mereatur. Ut ita cum certiore fiduciâ, quam simplici bona spe, illæ ægris commendari, atque imperari possent.

XL.

Interim ipsum illud impedimentum, quod hoc postulatum propemodum eludit, & propterea ipsum quoque tam agnoscendum, quam corrigendum, est hoc, quod ægri admodum familiariter, imprimis è dissitis ditionibus, non *prius* ad fontes tales dimittantur, quam omnis generis, passim etiam in se parum ratis, *tentaminibus* artificiorum, defatigati fuerunt. Quo errore, dum ipsi morbi, è *proprio* & sinceriore suo progressu & successu, in alia *schemata*, & *contumaciores* mores, & *heteroclitos motus*, aguntur: & ipsa *diuturnitate*, dum ex aliis artificiis nihil, proficiunt, profundiores *radices* agunt: & ægrorum *vires* atteruntur: fit, ut hac ratione impar evadat naturæ *energia*, ad *synergiam* suam, cum ejusmodi, bonis ceteroquin, subsidiis, adhuc conjungendam, atque absolvendam.

XLI.

Qua occasione optandum ducimus, ut medici aliqui, quos bono *judicio pathologico-practico* instructos esse con-„fidimus, qui fontibus talibus perpetuo præsto sunt, syllo-„gas tales exemplorum atque observationum, publico com-„municarent, quibus, ut ejus rei occasionem habent, bo-

„num

num aliquem numerum recenſerent, ægrorum', qui, ſub„ certa nota *ætatis*, *temperamenti*, *prægreſſorum morborum*:„ exactioris *indolis* præſentis *morbi*, *durationis* & ſucceſſus„ ejusdem, uſurpatis jam ante *medicamentis* atque *methodis*„ percepto inde (ſepoſitis *palliationibus*) qualicunque, aut„ nullo, *fructu*: *præmiſsâ* conveniente corporis *præpara* „ *tione*: inſtituto *proportionato*, tam ſuis quam morbi viri-„ bus, aquarum harum uſu: ſervatâ adhuc, & exercitâ, po-„ teſtate *motuum corporis*, & victu conveniente potiti: Qua-„ les *effectus* & *eventus*, quanto *tempore*, quibus *ſucceſſibus*,„ quibus *phœnomenis*, inde reportaverint aut aſſecuti ſint?„ Ubi de ſincerâ atque cordatâ commemoratione dubitan „ di, nullam videmus cauſam, quin monitum illud *Dioge*-„ *nianum* candidè ſequi poſſent (quo ille à *naufragis* deſi-„ deravit, & efficacibus horum votis) ut nihilo magis *ſalu*-„ *tarium* ſolum eventuum, quam *minus* felicium etiam, ra-„ tionem haberent: Siquidem, ſi modo reliquæ circum-„ ſtantiæ ſatis exactè ita commemoratæ fuerint; potius ho-„ neſtiſſima *excuſatio*, quam ullum opprobrium, has aquas„ inde certò manebit; imô, tanto majore cum fiducia at-„ que fide, ægros *tempeſtivè* ad hos fontes cohortandi, oc-„ caſio inde ſuppeditabitur: & cautio inſuper commenda-„ bitur, ne ægri prius tot & tam variis tentaminibus, vires„ ſuas & facultates exhauriant, antequam ſerò deinde apud„ has aquas refugium quærant.„

XLII.

Præcepimus propemodum hæc Vota, quæ commodius ultimo demum loco proferenda fuiſſe videri poſſent. Unde ad noſtrum filum tractationis revertimur. Ubi animadvertere etiam eſt operæ pretium, quid commodi, ad minimum ſub illo tempore, ægris talibus attuliſſe videatur ipſum *iter*; inprimis qui aliquantò longius conficere neceſſe habent, tam verſus hos fontes, quam retrò ad ſuos penates. Ubi paſſim dilucefcit, quod etiam hujus ipſius,

non plane nulla concurrat bona efficacia. Quod tantò magis valet de *voluntarii* corporis *motus* usu, sub ipso tempore usus aquarum, inprimis *acidularum*. Unde certe ita jam affectis, ut hoc subsidio potiri, minus, aut planè non valeant, communiter longè minus feliciter etiam procedit atque succedit, totus bonus effectus talium aquarum.

XLIII.

Porrò, vindicat sibi proprium omninò locum, in quarumlibet tandem salutarium aquarum usu, justa corporis *præparatio*, per medicamenta, tàm à communibus sordibus sanguinem *repurgantia*, quam corpus bene *conspirabile* reddentia. Ne largius ingurgitatæ aquæ tales, æquabilem *distributionem*, & expeditos *secretorios* successus, non invenientes, inæquali successu qualitercunque commotorum humorum, certissimè *turbas* aliquas, imo probabilissime, pericula, aut plane damna, post se trahant.

XLIV.

Ad quem nempè passum, etiam referri meretur, *prægressa* reliqua *medicatio*, ægritudinibus talibus verius quadrans, sed tamen *pleno* ultimo effectui adhuc impar. Unde videlicet est, quod aliquibus ejusmodi ægris, non solum totus eventus, usurpatarum ejusmodi aquarum, sed etiam ipse progressus & successus ejus, magis ad votum obtingat; qui in aliis, de reliquo reverà pari morbi genere affectis, non sentiatur.

XLV.

Succedit his rebus, prudens moderamen totius *methodi*, fontes tales usurpandi. Ubi, licet pro calumnia interpretari non æquè velimus, ad minimum è re non satis intellecta, profluere existimamus, narrationem illam, à non ita paucis, paulo curiosioribus, hoc remedio usis, memorari solitam, quasi admodum *indifferenter*, sine discrimine majoris aut minoris *sensibilitatis*, & propemodum ipsarum

cor-

corporis *virium*, ex ipsa ægritudine affectarum, non reliquus solum modus, sed ipsa adeo *mensura*, aquarum talium, *par*, & citra aliam aliquam *proportionem*, commendari imò imperari soleat. Quamvis enim respectus forte subesse posset, ad ipsam suppositam *salutarem* aquarum harum efficaciam, quà talem; & hic applicari duo illa, quasi proverbia: Des guten könne man nicht zu viel thun: und, je mehr Kranckheit vorhanden, je mehr sey auch der Medicin nöthig und dienlich: tamen, cum abunde notum sit, quod effectus hujusmodi aquarum, admodum *mediati*, & quasi *languidi*, ad summam totius negotii, esse soleant; interim autem tàm *evacuationes*, quales omnes hæ aquæ, quotidie concitare solent, *generaliores*, & horum commodus, successus, plurimum utique pendeant à proportione quantitatis assumendæ: præterea etiam tam *frigus* acidularum, quam *calor* thermarum, in diversa hominum indole, nulla ratione simpliciter pares effectus edere, & prorsus uno eodemque modo tolerari, possint: confidimus potius, à prudentibus illorum locorum Medicis, *proportionem* in hoc negotio, rationi conformem, semper commendatum iri, & credimus, justa probabilitate suadente, quod error potius debeatur ægrorum ipsorum negligentiæ, qui Medicos hos, de hac re decenter consulere omittant, & potius generali *Empiriæ*, aut suorum medicorum, pari experientia de his rebus non edoctorum, suasui insistere, & inde incommoda illa experiri, non vereantur.

XLVI.

Neque vero, proximè post *proportionem mensuræ*, usurpandarum talium aquarum, minoris dignitatis rationem habet, *regimen*, quomodo illi sese gerere debeant, qui his aquis uti cœperunt, sub earum usu. Ubi *acidulis* maxime omnium convenit atque debetur, usus frequens *motus* corporis, & quantalibet evitatio *desidiæ*. Quamvis autem *thermis* quam maxime debeatur, tamen neque

apud *acidulas* plane negligi poteſt aut debet, prudens obſervatio *frigoris* & *caloris* ambientis; utpote quarum *aëris* conſtitutionum diverſitas, manifeſto quam plurimum utique poteſt; ad *conſpirabilitatem* periphericam, corporis, ſive juvandam atque fovendam, ſive impediendam atque turbandam: & conſequenter bonam efficaciam, præcipue *thermarum*, ratam aut irritam reddendam: eoque ipſo in genere, tam ſucceſſum quam ultimum effectum, ſalutarem, hujusmodi aquarum, impediendum.

XLVII.

Quorſum etiam omninò referri debet, ſolers obſervatio *intermedii* ſimilium aquarum effectus; nempe quomodo illæ per corpus, magis aut minus *liberè*, facile atque *liberaliter*, aut contra *impeditius*, procedant, & per varias *excretiones* iterum erumpentes, tranſitu ſuo interim corpori bonos aliquos effectus præſtent. Quo nempe intuitu, multum utique etiam tribuendum eſt experientiæ, quæ tamen rationi deinde non impervia aut imperceptibilis manet. Dum v. gr. *Thermarum potatarum*, ſæpe etiam ingens menſura, in aliquibus ſubjectis tamen ita *reſtitat*, ut per *urinam*, ne dum *ſudorem*, nulla proportionata ejusdem depletio & *evacuatio* ſubſequatur; quo caſu temerarium, & anceps ad minimum, videri poſſet, *menſuram* aſſumtionis ulterioris adhuc *augere*. Quandoquidem rationi utique conſentaneum videtur, quod, ſi etiam adhuc amplius ita augeatur, ingurgitatio talis, & hanc ipſam quoque non recedere contingat, præſentius inde damnum potatori immineat. Monſtrat autem nota affatim experientia, quod hoc propemodum ſit illud remedium, *perruptionem* illam citius obtinendi: Cum familiaria ſint ejusmodi exempla, ubi è ſatis magni numeri *ſcyphorum* uſitatorum ingurgitatione, multis utentium, libera aquarum harum *exoneratio*, quaſi toties, quoties hanc menſuram ſervant, non procedat; ſi verò unum aut duos ſolum *ſcyphos* amplius adjungant,

gant, totum *depletionis* debitæ negotium, denique recte atque expedite sequatur.

XLVIII.

Interim, ne hic etiam nudæ *Empiriæ* plus justo tribuatur, venit utique dijudicandum, partim, quodnam reliquum sit *robur*, & quæ *vires*, bibentis: partim, quibus forte levibus *adminiculis* adjectis, liberior progressus talis, citra nudam augendæ *mensuræ* aleam, tamen obtineri valeat. Et quidem sine præjudicio in efficaciam reliquam ipsarum harum aquarum forte redundante: quo nomine *nitrum* inprimis laudare, minimè dubitamus.

XLIX.

Magis autem anceps, utique est illud circa *thermarum* potum experimentum, quod, fœminei inprimis sexus ægri, ab hoc potu *tumores pedum* incurrere aliquando soleant. Quos tamen velut insuper habendo, & potum talem audacter *continuando*, augescens magis magisque tumor ille, tandem ad *crepaturam quasi* quandam in pedibus, pertingat: è qua sub *continuato*, sive potus, sive insessus, usu, & *tumor* ille sensim iterum subsidet, & reliquus expectatus bonus effectus universalior medicationis hujus absolvitur. Quæ res, uti, circa fiduciam boni eventus, propemodum *nudæ experientiæ* superstructa est: ita requirit tamen etiam omninò, *rationalem* dijudicationem, *analogiæ* constitutionis reliquæ talium subjectorum, cum illis, quibus hæc ipsa utendi & continuandi methodus, alias ita bene cessisse observata est: extra quam utique temeritatis aliqua nota vix evitari posset, si simpliciter, & sine ullo discrimine, hæc alea jacienda decerneretur.

L.

Sicut autem tam *viscerum*, quam universæ œconomiæ corporis, *robur*, tam à *ratione* quam *experientia*, ingens momentum imo pondus habet, ad suadendum talium aquarum usum; unde etiam proverbium quasi illud præjudiciale

natum

natum est: Wer Schaden an denen innerlichen Gliedmaßen, oder visceribus, an sich habe, dem sey der Gebrauch (der meisten) solcher Waßer mehr schädlich als dienlich: Ita optandum utique est, ut *diagnosis* hujusmodi constitutionum, aliunde, quam â solo tentamine demum hujusmodi aquarum, adeoque ulteriore malo eventu, & augmento morborum talium, præcipi atque præjudicari possit. Siquidem certum potius damnum, velocius certè, quam alioquin eventurum fuisset, ab harum aquarum usu experiri velle, nemini consultum videbitur.

LI.

Ut itaque nostram etiam sententiam, de toto negotio bonæ spei, de harum aquarum usu concipiendæ candidè eloquamur; plus illis tribuimus, si *mature*, & antequam morbi quibus destinantur, altiores jam radices egerint, usus harum suadeatur: quam *tardè* demum, omnibus aliis, & inprimis *heteroclitis*, tentaminibus medicis, omnem expectationem frustratis: & sub his, non solum inveterato jam, sed vel sensibiliter magis magisque in deterius prolapso, toto morbo. Cui consilio contrariam planè viam insistens communis praxis, mirum non est, si non solum consilii sui bonum eventum non assequatur; sed inde etiam in reliquum *verum salutarem* effectum harum aquarum, calumnia redundet, & simul de veritate legitimi salutaris hujus effectus, perpetua velut incertitudo foveatur.

LII.

Confirmat hanc nostram assertionem, notissimum illud, quod *sanis* adhuc & velut animi solum gratia, tales aquas usurpantibus, dummodo nusquam *excessibus* indulgeant, vix unquam ab illis incommodum aliquod, aut damnum eveniat. Præterea etiam, qui *levioribus* adhuc valetudinis incommodis affectos sese sentiunt, aquarum talium usu quasi communiter sublevari se deprehendant; E quo certe effectu, non solum in sese veluti innoxius, sed

etiam in ordine ad inclinantem valetudinem, & metuendos ulteriores ejus pejores progressus & incrementa, *præservativi* efficax atque salutaris aquarum harum usus, jure meritoque agnoscitur. Sicut autem *præoccupationis* gliscentium adhuc morborum, ne profundius radices agant, atque prævalescant, longe utique dispar est ratio, quam *curativæ* evacuationis, jam profundius innidulatorum morborum, & non tam amplius causarum, quam effectuum eorundem: ita putamus certè sanæ rationi luculentissime consentaneum esse, quod talium etiam aquarum usus, qui *præservativa* efficacia longe certius & constantius se commendaturus esset, dum *curativo* effectui passim præpostere adhibetur, non solum spem de ipso conceptam frustretur, sed etiam justæ meliori famæ & existimationi aquarum harum, quamplurimum detrahat.

LIII.

Quibus rebus omninò adstipulatur, satis propemodum vulgo notus, *temporarius* harum aquarum effectus. Dum videlicet, qui adhuc aliquanto levioribus atque modestioribus valetudinis suæ detrimentis affecti, utut sensibile levamen ab aquis his reportent, tamen ita *constans* & perpetuum illud non reperiunt, quin aliquot mensibus elapsis, paria incommoda denuò subnasci sentiant. Quibus itaque repetitum aquarum harum usum, non inconsultò destinant.

LIV.

Interim, suppeditat hæc etiam res, si non plenum documentum, tamen argumentum certe non levis ponderis, quod aquarum similium efficacia, ultra *præservativam, leviorum* adhuc morborum causas *præoccupandi*, & *levioribus* illarum effectibus, ad restitutionem adhuc tempestivam, viam sternendi, insignem potestatem minus tueatur. Unde sponte quasi fluit ratio, quamobrem *inveteratis* jam morbis, nempè penitiores & profundiores jam effectus in corpus humanum sortitis, longe *rariùs*, quam alteris illis, pares se exhibeant. Nempe illa planiore consequen-

tia; quod, cum leviores adhuc morbos, rarius ita eradicare possint, quin subinde denuo *repullulent*; *repetito* pari usu tempestivè iterum expugnandi: tanto minus certè, jam *ingravescentibus*, pares & sufficientes judicari possint.

LV.

Ubi nempe phœnomenon illud, quod aliquando, sed certe oppidò rarius, etiam diu toleratis morbis, tamen adhuc salutarem effectum præbuerint, meretur certe ad prudens examen veræ constitutionis æque, atque indolis, morborum talium revocari. Quandoquidem dantur utique affectus tales, v. gr. *hypochondriaci*, qui etiam longi temporis, annorum aliquot, progressu, equidem *perseverantes*, tamen non insigniter in *deterius* inde prolapsi sunt; sed in se potius *æqualem* adhuc tenorem servaverunt: licet ægris, augescens de tempore in tempus fastidium & impatientia, sic affectæ valetudinis, adeoque moraliter magis quam physicè, graviores illos efficiat. Talibus, si à similium aquarum usu salutaris effectus obtingat; nequaquam confundi ille debet, cum vero *physico* morborum similium augmento, & vera morborum, altius jam grassata atque *radicata*, energia.

LVI.

Ceterum, ut redeamus eo, unde digressi sumus, est propter ea quæ tetigimus, de *repetito* harum aquarum usu, bene ponderandum, quousque ille, in ægris, vel omnibus, vel, pro suo sensu & experientia, singulis, ceu *præservativè*, purè & simpliciter utilis, ad minimum præoccupativè (sit venia verbo) suadendus atq; suscipiendus videatur. Ubi certe, cum rationes nobis habere videamur non contemnendas, quamobrem præcipuum effectum aquarum harum magis adsignemus *præservatorio* scopo, aut ad summum *præoccupationi* adhuc deteriorum successuum & eventuum, nempe profundius agendarum radicum, & inducendorum graviorum effectuum: agnoscimus eo ipso utique consultum, ut ad minimum illi, qui post aliquos præterlapsos menses, pristina sua incommoda *repullulare* sentiunt, idem

leva-

levamen, quod jam semel ab his aquis perceperunt, etiam *denuò* apud illas quærant.

LVII.

Quamvis enim multis utique sic affectis, inprimis qui longius iter instituere necesse habent, tam sumtus, quam rerum suarum domesticarum atque functionum, aliquod interim detrimentum, dissuadere hoc possit; tamen, nisi ea accedat conditio, ut domi tam felicibus esse contingat, ut ab aliis medicationibus ipsis bene sit, adeoque securius repetitionem hanc negligere queant: consultius undique fuerit, pro facultatibus suis, hoc potius onus nòn reformidare, quam adhuc gravius damnum expectare velle. Nempè, ut prævalescens, per hujusmodi neglectum, mala dispositio corporis sui, tandem in eum habitum deducatur, ut non solum longè contumacius, sed etiam longe potentius, ipsos obruendo atque implicando, imposterum etiam rebus suis domesticis atque officiis impares reddat, unde multis modis graviora damna persentiscant.

LVIII.

Quid, quod etiam huic incommodo, ratione molestiæ æque atque expensarum, per iter subeundarum, illud levamen assequi possint, ut ad suam domum accersere possint acidulas: adeoque longe minore incommodo, effectu illarum potiri.

LIX.

Ubi etiam de *thermarum* usu, illud adhuc notandum venit, quod experientia solers atque prudens, (cujus nomine Illust. Consiliarium aulicum & primarium Archiatrum Regiæ Majestatis Borussiæ, Dn. GUNDELSHEIMERUM, laudamus,) confirmet, quod hæ etiam aquæ, in dissita loca exportatæ, atque *moderatè* solum denuo concalefactæ, non solum nihilo minores, sed pro pectoris affectibus etiam meliores, effectus, exhibeant, *interno* usu, quam apud ipsos suos fontes. Quæ res profecto cònsideratu atque notatu longe dignissima existit.

LX.

Quamvis autem etiam *acidulæ*, inprimis *Egranæ*, lau-

dabili Medicorum & pharmacopœarum ejus loci solertia, in salinas *cryſtallos* reductæ obtineri possint; sub qua forma similiter non contemnendos laudabiles effectus exhibent: esset tamen utique operæ pretium, curiosius observare, quid sub illa reductione in tales crystallos, partim in aqua inde *abſtracta*, partim in ultimo, crystallinam soliditatem non amplius subeunte, *reſiduo*, adhuc, solertiore examine reperiri possit, quod de tota harum aquarum *conſiſtentiâ* forte decedat illi portioni, quæ in crystallos coalescit: tantò magis, cum etiam aliis modis artificiosis, vel è quolibet simpliciore *vitriolo*, facile aliquid, etiam per nudam destillationem in balneo maris, præsertim paulo fervidiore, separari queat, & aquæ transstillanti immisceri, quod neque *ſaporem*, nec *odorem* ejus insigniter mutet, & tamen longe alterius sit indolis atque *efficaciæ*, quam illud, quod in fundo remanet, in crystallos denuo coalescens, &c.

LXI.

Tandem autem, quamvis forte commodius jam superiore aliquo loco collocari potuisset, adjicimus adhuc illud, quod ratio haberi omninò mereatur, notabiliter disparis effectus aquarum talium, secundum diversitatem ita dicti *temperamenti* corporis, & *ſexus*. Ubi, ut experientiæ, ita rationibus etiam non longe aut anxiè conquirendis, consentaneum est, quod potus *acidularum*, melius se gerat in habitu corporis *ſpongioſiore*, *ſangvineo*, *ſangvineo-cholerico*, & tandem *ſangvineo-phlegmatico*; quam vel in strictiore, *cholerico*, & *melancholico* dicto, vel utroque composito, temperamento, & denique simplicius *phlegmatico*. Siquidem *ſtrictioribus* talibus corporibus, inprimis sine diversitate etiam proportionis *menſuræ*, inchoatus, acidularum usus, non solum familiariter incommodiores multos effectus præbet, quam spongiosioribus corporibus: sed omnino, quantumcunque solùm solertiore horum eventuum observatione, plane damna aliqua inducit: cujus rei exemplum notatu dignum memoratum est â D. D. Præside, tam in Dissertatione *de Motu Tonico Vitali*, quam in *Pathologia*.

LXII.

LXII.

Sexum autem quod attinet, vix quisquam propemodum ignorat, quod *acidularum* quidem uſus, inprimis *largius* inſtitutus, longe tolerabilior ſentiatur, *Virili*, quam *fœminino* ſexui. E converſo verò, *thermarum* uſus, aliquanto etiam melius conducat *fœminino*, quam *virili* ſexui.

LXIII.

Ubi de *thermis*, illud adhuc conſideratu dignum attingimus, quod illæ primigenium illum ſuum *fervorem*, longe diutius ſervando, quam ſemel, præſertim in libero aëre, refrigeratæ, & tunc denuo concalefactæ, juſtæ contemplationi locum præbeant in ordine ad uſum harum *externum*.

LXIV.

Sicut etiam non involvendus venit ſilentio, *compoſitus* ille effectus *thermalium* aquarum, quem ê *modo applicationis* aſſequi ſentiuntur. Dum per *Embrocationem* dictam, ſeu *lapſum ex alto*, doloribus partium *rhevmatico-arthriticis*, ſubinde longe efficacius proſunt, quam ſimplici, quantumcunque etiam continuato, inſeſſu. Nempè longe majore efficacia *tonica*, per *ſenſum* illius *lapſus*, quam per nudum *calorem*, aut reliquam ſuam craſin, exhibendâ.

LXV

De *ætate*, multa verba facere, vix eſt neceſſarium; cum utique nimium *teneræ*, nemo fortaſsè tales aquas deſtinaverit; nec etiam *admodum ſeniori:* aut ſanè circa *confinia* talium ætatum adhuc conſtitutis, nonniſi ſub cautiore proportione, uſum earundem conceſſerit. Ubi inprimis de *provectiore* ætate, quilibet facilè judicaverit, quod, ut in omnibus aliis medicis conſiliis, ita hic etiam, prudenter diſtingvendum ſit diſcrimen *virium*, tam *materialiter*, reſpectu *roboris* corporis: quam *formaliter*, ratione *vigoris actionum vitalium*. E quibus circumſtantiis, quod etiam uni minus quadrare intelligi poteſt, convenire poteſt alteri: quæ res etiam per omnes *ætates* uſum ſuum omnino habet.

LXVI.

Nempè, ut *ſuperflua*, *citra abuſum*, *non nocent*; repetimus

timus

timus meritò brevibus, quod etiam ſupra jam tetigimus, judicioſum diſcrimen adhibendum, inter has *virium* proportiones apud patientes; tam circa decernendum *uſum* in genere, talium aquarum: quam circà *moderamen*, ratione *quantitatis* pro uſu commendandæ. Cum enim, inprimis inter *acidularum* uſum, *motus corporis* non poſtremam utilitatem præbeat, certe qui ad hunc minus apti ſunt, ſive reliqua corporis *teneritudine*, ſive morborum ipſorum impedimentis, vix unquam ita commodum ſucceſſum uſus aquarum talium ſentiunt, ut illi, qui diverſa ratione in hoc ordine ſeſe habent.

LXVII.

De *præparatione* vero corporis, *antè* uſum, *ſub* uſu, & *conſervatione* ejus *poſt* uſum talium aquarum, equidem ſimiliter, & forte quantum ſufficere poſſit, in ſuperioribus jam diximus. Unde ſatis eſſe poterit, ut ſolum repetamus, quod illa ſemper *utilis*, neque raro etiam *neceſſaria*, ſit; comprehendi autem poſſit brevibus, & generaliter quidem, ſed ita ut etiam ad *ſpecies*, ſatis juſta formari poſſit applicatio, in eo, ut corpus primo quidem, ut loquuntur practici, à *communibus ſordibus* repurgetur: porro vero etiam, bene *conſpirabile* atque pervium reddatur. Quo nomine, nempe, non ſolum *qualitatem*, ſed etiam ipſam *quantitatem*, & incommoda ab hac exſpectanda, reſpiciendo, *plethoræ* quoque aliquam *Ventilationem* commendare ſolemus, imprimis iis, qui *thermarum* uſum experiri in animum inducunt. *Purgationes* autem, *moderatas* potius atque *repetitas*, quam fortiores, (quas etiam nunquam, niſi in plane ſpecialibus forte caſibus atque conſtitutionibus, probamus,) utiles hic ducimus: neque tam immediatè *proximo* quoque die *ante* initium cum aquis talibus faciendum; quam potius, relicto aliquot dierum, ab uſu purgantium, intervallo. *Conſpirabilitas* autem illa corporis, partim quidem *medicamentis*, partim tamen etiam prudente uſu *motus* corporis, & ratione habita temperiei *aeris*, in bonum ordinem redigitur.

LXVIII.

Continuationem uſus, quod attinet, non tam æque *uniformi* quadam regula illam circumſcribi poſſe confidimus; quam potius ſecundum *proportionem tolerantiæ*, & ſalubrioris *euphoriæ*, dimetiendam judicamus. Ubi etiam, quibus conſultius videtur, moderatiorem *menſuram* reliquam præ-

ſcri-

ſcribere, illis etiam *diuturniorem* continuationem magis profuturam arbitramur: inprimis, ſi & *quotidianum* uſum ſatis bene ferant, & *euphoriam* univerſaliorem inde percipiant. De quibus nempè rebus cordati, atque peritè ſolertes Medici præſentes, optime decernere poſſunt: qui etiam ſine omni dubio illud agent, ut vulgatus iſte rumor falſitatis damnetur, quod ſine diſcrimine omnibus ægris par utendi modus commendetur.

LXIX.

DIÆTAM quod attinet, laxior quidem illa eſſe poteſt apud *acidulas*, quam *thermas*; neutro tamen loco regulas *temperantiæ* contemnere, ſine temeritate integrum eſt. *Potus* moderatus *vini*, ut inprimis adſuetis, & præſertim apud *acidulas*, ſuadendus omnino venit: ita minus adſuetis, *Medica* menſura equidem conducit, interim *abſolutè* neceſſarius, talibus etiam non habendus: dummodo aliorum conſuetorum potuum, *cereviſiarum* defœcatarum, compotes fieri posſint. *Condimenta aromatica*, ſive *exotica*, inprimis adſuetis, ſive *domeſtica* magis, non negligenda cenſemus; ſed magis in *coquinario* apparatu, quam Medicis formulis *concentratioribus*. Quorſum etiam referimus uſitatiora *ſtomachica*; potius in formulis familiariter uſitatis, potuum ita conditorum, *vini abſynthitis*, cum corticibus *aurantiorum*, &c. quam in *concentratioribus* formulis *pharmacevticis*. Omnem autem *intemperantiam* evitare, etiam plana ſana ratio ſuadebit. Sicut autem *ſomni* & juſtæ *quietis*, præſertim apud *thermas*, ita etiam prudens uſus *motus corporis*, inprimis apud *acidulas*, nequaquam negligi debet; neque illud tam ſimplicis conſilii, quam omnino præcepti rationem habere, intelligendum. Neque vero *aeris* atque *tempeſtatum*, inprimis apud *teneriores*, negligenda venit prudentior obſervatio. Ubi inprimis aër *humido-frigidus*, & *ventis* importunus, quantum ejus fieri poteſt evitandus venit: & hoc intuitu tam veſtimentorum, quam cubilium, prout commoditas permittit, ratio inſtruenda venit. Neque minus harum rerum, quantum fieri poteſt, bono moderamini, in ipſo *itinere*, præſertim *poſt* uſum *thermarum*, proſpiciendum atque conſulendum: ubi, de reliquo, incommoda viarum, *jectigationes* atque *ſuccuſſationes*, inter *minima* propemodum incommoda habenda veniunt; utpote quales, ſi ſolæ *arthritodes* affectiones, (nam veris *nephriticis*, pleraſque tales aquas parum fidi auxilii præſtare, pro certo habemus) excipiantur, *conducere* potius, niſi nimio importuniores ſint, quam nocere, certum eſt: quod ad minimum eo inſervit, ut moralia illa *faſtidia*, *tœdia*, imo *metus* horum incommodorum, apud patientes, ſublevetur, qui illis communiter quicquid nocumenti ab his reſultare videtur, illud veriùs, quam ipſa res, *phyſicè*, conciliat.

LXX.

Tanto magis autem, demum *reverſis*, quietem à mox iterum capeſſendis aliis *pharmacis*, commendamus; ut ita diluceſcere posſit, quis verus effectus aquarum harum ſentiatur: & hoc nomine, tolerabiliora aliqua adhuc reſidua, aut immediate poſt repullulantia, incommoda, patientius perferenda. Quorſum omninò facit, non tam ſimplex traditio, quam omnino

nô ſano ſenſu verior obſervatio, quod aquarum talium uſus, etiamſi non totam ſuam energiam, *ſub* ipſo uſurpationis tempore exſerat, tamen aliquo poſt hanc intervallo, magis ſe commendet. Aut, ſi omninò, præſertim poſt *acidularum* uſum, aliquid ſubvenire neceſſarium videatur, magis ibi inſiſtatur *tonicis* verioribus, ſine ulla manifeſtiore atque crasſiore *adſtringendi* efficacia operantibus, quam ullatenus hanc unà inferentibus, &, ſemper *utilem*, hic vero etiam *neceſſariam*, bonam ξύμπνοιαν corporis, reſtringentibus.

LXXI.

Tandem autem magis cordi habebunt, qui talibus aquis uſi ſunt, ut *animi pathematibus*, & *vitæ ſedentariæ*, quantum usquam fieri poteſt, evitandis, omne ſtudium atque operam impendant: niſi qualiscunque melioris effectus harum aquarum, *continuitatem* & *conſtantiam* amittere velint. Quæ eadem res, etiam ad *longiorem* conſtantiam talem, & ſperandam ejus *perennitatem*, ne ſemper eandem denuo ſemitam remetiri cogantur, commendatisſima utique haberi debet.

LXXII.

Ubi, ultimo loco, nec illud ſilentio prætereundum arbitramur, quod nimis ſæpè, & præſertim præter necesſitatem, *repetitus*, talium æquarum uſus, teſte ſolerte contemplatione exemplorum, revera tandem *adſuetudinis* alicujus indolem introducat: ut, quando illi deinde planè renunciatur, demum incommoda aliqua eveniant: quibus, niſi admodum prudenter, pharmacia conſentaneâ, conſulatur, revera demum in ægritudines aliquas declinent ejusmodi homines, quibus, *ſimpliciter* & *directè*, expoſiti non fuiſſent. Quæ res inquam, prudente conſideratione minime indigna invenietur.

LXXIII.

Atque ita quidem, quæ ad hoc negotium utiliter dici poterant, enumeraſſe nobis videmur. ABUSUM quod attinet, facile colligi poterit, quibus ille inſiſtat, ſi *contraria* ratio ſalutaris uſus, ad animum revocetur. Ubi tamen inprimis etiam illud, quod quidem prioribus theſibus jam innuimus, brevibus notamus, quod ſine omni, *evidente cauſa*, velut animi ſolum *gratia*, aliquibus placens talium aquarum uſus, non pro re ita indifferenter habenda, æſtimari mereatur: cum illud certisſimum ſit, *medicamenta, inſignes aliquos effectus*, (uti hic ſunt copioſiores *evacuationes*,) *edentia, nunquam, ſimpliciter otiosè, corpori impune objici*: & inſuper effectum præcedente §. notatum, non ita levisſimæ conſiderationis, haud difficulter aſſequi.

His quidem, cum propoſito noſtro ſatisfeciſſe confidamus, nihil ſupereſt, niſi ut Divinæ gratiæ pro præſtito nobis auxilio, humillimas gratias, venerabundi nuncupemus, eamque, ut hos, etiam noſtros conatus ad ſalutarem uſum dirigat, quod ex animo facimus, imploremus.

S. D. G.